

РИТОРИЧНЕ ПИТАННЯ, ПІДТЕКСТ ТА ПЕРЕКЛАД

В.М. Кикоть,

перекладач, член НСПУ, м. Черкаси

У статті на конкретному матеріалі розкривається механізм творення та відтворення у перекладі поетичного підтексту, складовими якого поруч із іншими лінгвостилістичними засобами та прийомами є риторичне питання.

Ключові слова: риторичне питання, підтекст, образ, переклад, поезія.

Віднаходження різноманітних засобів висунення смислу сприяє встановленню суттєвих зв'язків усіх рівнів і частин тексту, що, у свою чергу, веде до найповнішого сприйняття тексту та його адекватного перекладу.

Про те, що чинником підтекстового образу, а звідси, і його маркером-сигналом може слугувати риторичне питання як синтаксичний засіб вираження мовлення, тобто стилістична фігура, застосована автором у будь-якій частині поетичного твору, свідчить багато прикладів і, зокрема, сонет Роберта Фроста "The Broken Drought" із його книги „Steeple Bush” (1947).

У таких випадках риторичне питання, що побудоване на словесному звороті та має умовно-діалогічний характер, мотивує подальше уявне розгортання художнього викладу, яке розкриває ті чи інші, пов'язані із запитанням, смислові аспекти.

Ось оригінал:

THE BROKEN DROUGHT

The prophet of disaster ceased to shout.
Something was going right outside the hall.
A rain, though stingy, had begun to fall
That rather hurt his theory of the drought
And all the great convention was about.
A cheer went up that shook the mottoed wall.
He did as Shakespeare says, you may recall,
Good orators *will* do when they are out.
Yet in his heart he was unshaken sure
The drought was one no spit of rain could cure.
It was the drought of deserts. Earth would soon
Be uninhabitable as the moon.
What for that matter had it ever been?
Who advised man to come and live therein? [1, 399-400]

Тут спостерігаємо одразу два риторичні питання: „What for that matter had it ever been?” та „Who advised man to come and live therein?”. Маючи в собі як конкретне інформаційне, так і більш широке філософське наповнення обидва питання, таким чином, виконуючи стандартне комунікативне навантаження, одночасно набувають додаткового функціонального статусу – спонукають читачку уяву до варіативного узагальнення змісту твору: життя коротке; людина прийшла на землю не надовго; навіщо ми тут?

Тепер придивімося до перекладу:

РОЗБИТА ПОСУХА

Кричати перестав пророк біди,
Бо всю його теорію посухи
**Гроза розбила. Не відчувши скрухи,
Він заревів, аж скинулись плоди...**

Оратори, писав Шекспір, завжди,
Коли байдужна зала, для отухи
Вигукують, **аж тріскаються здухи.**
Пророк не вірив, що **плювком води**

Зламати можна суш, немов ударом.
Земля, як Місяць, буде незабаром –
Загине все на тверді кам'яній.

Чи не була вона завжди такою
Безлюдною, пустотною, гіркою?
Хто людям жити **наказав** на ній?! [2, 140]

Нічим суттєвим не виправдане прояснення образу, що стоїть за першим риторичним питанням (в оригіналі: „What for that matter had it ever been?”; у перекладі: „Чи не була вона завжди такою Безлюдною, пустотною, гіркою?”) та не зовсім доречною заміна „Who advised man” (Хто порадив людині) на „Хто людям ... наказав” у другому запитанні призводить в українському перекладі до відчутного зниження інтенсивності створених автором першотвору образів і навіть до ідейного зсуву.

Внаслідок поєднання різностильових слів, яке очевидно робилося лише для формального дотримання віршованого розміру, з'явилася в українській інтерпретації даного сонету й певна стилістична кострубатість через „плювок води”, адже англійське spit, яке дійсно в одному зі своїх значень перекладається як „плювок”, має ще й друге значення – „невеликий дощик” [3, 499], яке найвірогідніше й мав на увазі автор першотвору, оскільки воно досить природно гармонізує з явно нейтральним стилем даного сонету.

Подібні „уточнення” (всі виділені місця у наведеному перекладі не мають прямого відповідника в оригіналі твору), на щастя, дуже рідко трапляються в інших інтерпретаціях творів Фроста [4, 2004], здійснених таким маститим версифікатором, яким безперечно є Д.Павличко.

Принагідно зауважимо, що в даному творі Фрост майстерно обіграє прізвище Шекспіра, вживаючи в одному з наступних рядків, а саме в дев'ятому, he was **unshaken** sure (він був непохитно переконаний) як образну антитезу першому кореню двокореневого прізвища англійського літературного генія shake – хитати, трясти (в англійській мові **Shakespeare** буквально означає „спис, яким трясуть, хитають. Та ледь чи можна ставити на карб перекладача відсутність цієї гри слів в українській версії твору, оскільки з огляду на мовну асиметрію, українською її, на жаль, відтворити навряд чи можливо.

Прикладом застосування риторичних питань у поєднанні з натяком та розосередженим дистантним повтором з метою створення підтекстового образу поетичного твору може бути і вірш “To An Ancient” із книги Роберта Фроста „Steeple Bush” (1947), ідейна суть якого полягає в роздумі автора над смислом буття: чи приходить людина у цей світ, аби просто жити фізичним природним життям, лишаючи після себе нащадків, чи все ж таки вона покликана виконувати якесь духовне призначення та залишати на землі плоди свого творчого надбання. На такий остаточний висновок щодо головної думки твору наштовхують і розпорочені по всьому текстові твору сигнали-натяки, і дистанційний повтор, і два риторичні питання, які, завершуючи останній тривірш поезії, водночас і творять, і огранюють її підтекстовий образ:

TO AN ANCIENT

Your claims to immortality were two.
The one you **made**, the other one you **grew**.
Sorry to have no name for you but You.

We never new exactly where to look,
But found one in the delta of a brook,
One in a cavern where you used to cook.

Coming on such an ancient human trace
Seems as expressive of the human race
As meeting someone living, face to face.

We date you by your depth in slit and dust
Your probable brute nature is discussed.
At which point we are totally nonplussed.

You **made** the eolith, you **grew** the bone,
The second more peculiarly your own,
And likely to have been enough alone.

You make me ask if I would go to time
Would I gain anything by using rhyme?
Or aren't the bones enough I live to lime? [1, 382]

Головним маркером підтексту наведеного поетичного твору є розосереджений дистанційний повтор „made-grew”, який привертає увагу читача до теми творчої діяльності людини (made) та її фізичного існування (grew), буквально – вирощуванню своїх кісток. Підсилюють творення підтекстового образу розкидані в тексті вірша натяки („immortality” – безсмертя, як стан існування людської душі; „in the delta of a brook” – гирло ручаю як уособлення природи, з якої виходить і куди, зрештою, йде фізична оболонка людини; „cavern where you used to cook” – печера, в якій здійснювалося приготування їжі, тобто якась людська праця як творчість; „probable brute nature” – можлива тваринна природа прадавньої людини як амбівалентний натяк на грубе фізичне та творче духовне людське життя; „the eolith” – еоліт як період розвитку, становлення людини; „the bone” – кістка як уособлення фізичного боку людського існування; „The second more peculiarly your own” – друге (тобто кістка) як матерія, яка, на перший погляд, є переконливішим доказом минулого існування конкретної людини; „You make me ask” – зміна часу на теперішній, що дає ефект безпосередньої присутності та взаємозв’язаності древньої і сучасної людини; „go to time” – залишатися в пам’яті, тобто у вічному існуванні). Та не менш важливу роль у формуванні прихованого змісту цього вірша, конкретизуючи, „зводячи на ноги” та скріплюючи його підтекстову образну структуру, відіграють і риторичні питання, („Would I gain anything by using rhyme? Or aren't the bones enough I live to lime?” – Чи дасть мені щось, коли піду за межу земного буття (букв. – перетворюся на вапно), моя поезія? Чи може буде досить того, що після мене лишаться мої кістки?), відповідь на які повинен (а може й не повинен) дати читач.

Ось український відповідник цього твору, запропонований Є. Крижевичем:

ЗВЕРНЕННЯ ДО СТАРОДАВНЬОГО ПРЕДКА

Дві речі для нащадків Ти лишив –
Одну зробив, а другу Ти зростив,
Твоє ж ім’я не збереглося до наших днів.

Шукали ми тебе навпомацки,
Кістяк знайшли на березі ріки,
А поряд у печері – черепки.

Хоч і здавалося, що йшли ми манівцем,
Та слід знайшли прадавній ми, а це –
Що бачити тебе живцем.

Ми намагались визначити твій вік,
Гадали ми, що ти за чоловік,
І врешті-решт зайшли в тупик.

Ти залишив у вічності свій слід,
Свої кістки, прадавній еоліт –
І цього досить для прийдешніх літ.

Якщо б судилося мені ввійти в віки,
Було б це моїм віршам завдяки,
Чи тому, що знайдуть мої кістки? [5, 98]

З наведеного перекладу бачимо, що український тлумач намагався зберегти розподіл художнього матеріалу як по тексту всього вірша, так і всередині кожної окремо взятої строфи. Однак наведена перекладна версія повно не відбиває підтекстового виміру образної структури оригіналу. Так, зокрема, у ній не знаходимо другої частини немалосуттєвого для розкриття глибинної думки твору, дистанційного розосередженого повтору „made-grew” або, точніше, повтор як такий, тут взагалі відсутній. Сигнал-натяк „immortality” замінено на „для нащадків”, що могло б викликати певне зрушення в художньо-образному змісті твору, проте подальша компенсація цього образного маркера в першому рядку п’ятої строфи („Ти залишив у вічності свій слід...”) цілком відповідає принципам адекватного перекладу. Такі сигнали підтексту, як „in the delta of a brook” та „cavern where you used to cook”, теж відтворені в даній інтерпретаторській версії Фростового вірша, до того ж ще й досить вдало – „на березі ріки”, „у печері – черепки”. А от заміна амбівалентного сигналу-натяку „probable

brute nature” на „що ти за чоловік”, яка пов’язана, очевидно, з підшукуванням рими, значною мірою знизила його образну інтенсивність. Далі йдуть цілком адекватні образні відповідники: „the eolith” – „прадавній еоліт”; „the bone” – „Свої кістки”; „go to time” – „ввійти в віки”; „using rhyme” – „віршам завдяки”; „bones” – „мої кістки”. Не знаходимо лише в перекладі образного фрагмента „The second more peculiarly your own”, та це суттєво не впливає на розкриття теми, що не лежить на поверхні, а вправно кодується в образах поетичного твору Фроста.

І нарешті кінцівка вірша, де у вигляді риторичних питань контрастують два просторо-часові плани – минуле й теперішнє, та водночас вони виявляються пов’язаними незмінністю ситуації. Те, що суб’єкт задає питання, робить мовленнєву дію динамічнішою і в той же час підкреслює важливість останніх двох рядків у розкритті підтексту твору. Тут відбувається контекстуальне розширення семантики питання (додаткова конотативна семантика). В українській інтерпретації через заміну в другому питанні (останній рядок вірша) теперішнього часу на майбутній картина втрачає динамізм, ефект безпосередньої присутності.

Отже, як бачимо, риторичне питання є одним із важливих чинників формування поетичного підтексту, і належне відтворення його у перекладі є необхідною умовою забезпечення повноцінності відновлення всієї макрообразної структури віршового твору засобами іншої мови.

РИТОРИЧЕСКИЙ ВОПРОС, ПОДТЕКСТ И ПЕРЕВОД

В.М. Кикоть

В статье на конкретном материале раскрывается механизм создания и воссоздания в переводе поэтического подтекста, составными которого наряду с другими лингвостилистическими средствами и приемами является риторический вопрос.

Ключевые слова: риторический вопрос, подтекст, образ, перевод, поэзия.

RHETORICAL QUESTION, IMPLIED SENSE AND TRANSLATION

Valeriy Kykot

The article deals with poetry implied sense based on rhetoric question and other linguistic and stylistic devices and with mechanism of its forming and rendering as well.

Key words: rhetoric question, implied sense, image, translation, poetry.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. The Poetry of Robert Frost. The collected poems, complete and unabridged. Edited by Edward Connery Lathem . – New York: Henry Holt and Company, 1979. – 610 p.
2. Фрост Р. Вірші у перекладі Д. Павличка // Всесвіт. – К., 1983. – № 2. – С. 140.
3. Англо – український словник. Склали Подвезько М.Л., Балла М.І. – К.: Радянська школа, 1974. – 664 с.
4. Павличко Дмитро. Сонети; Світовий сонет. – К.: Генеза, 2004. – 536 с.
5. Фрост Р. Вірші у перекладі В. Бойченка та Є. Крижевича // Жовтень. – 1977. - № 3. – С. 93 – 98.

Надійшла до редакції 23 листопада 2009 р.